

ROZDÍL III.

ÚVĚR.

KAPITOLA PRVÁ.

POJEM A PŮSOBENÍ ÚVĚRU.

§. 38. *Co jest úvěr.*

Hospodářská pospolitost lidí obráží se nemálo dokonale ve převodech zvaných směnami, při kterých statek za statek z ruky do ruky převáděn jest; jimi jakož i veškerým národohospodářským příslušenstvem a důsledenstvem jejich zabývali jsme se v rozdílu předchozím. Avšak obor cirkulace statků vyčerpán není prostými směnami a národohospodářská spojitost lidí, ba pokročilejší jakási míra spojitosti té vyznačena jest skupinou jiných převodů statkových které byť i v ledačem souvisely se směnami, přece zase podstatně od nich liší se. Převody těmi rozumíme úvěr.

Úvěr jest převádění a nabývání statků za slib budoucí odplaty. Kdo statky svoje takto převádí na jiného neboli kredituje, zove se věřitelem, kdo statků cizích úvěrem nabývá, dlužníkem; statek, který dlu-

žník věřiteli náhradou za kreditovaný statek slibuje slove odplatou. Úvěr objevuje se

1. buď jako směna nedokonaná, zastavená po převedení jednoho toliko statku s jedné osoby, věřitele, na druhou, dlužníka; druhý akt směny odročen jest. Úvěr takto vzniklý nazývá se úvěrem směnným a typem jeho jest koupě na úvěr;

2. buď jako poskytnuté užívání statku, který po čase věřiteli zase vrácen býti má. Úvěr toho druhu slove úvěrem půjčovním a vzorem jeho jest nájem a zapůjčka.

Odplata záleží buďsi ve statcích docela rozdílných od těch, kteréž úvěrem dány byly, jako při úvěru směnném: zboží—peníze; buďsi v týchže nezastupitelných statcích, které dlužník byl obdržel, jako při úvěru půjčovním: pacht nebo nájem pozemků, domu, skladišť, strojů, povozův a j.; buďsi konečně v zastupitelných statcích téhož druhu, ale v jiných exemplářích (specifch), jako při úvěru půjčovním: zápůjčka peněz, obilí a j.

S odplatou nesluší mísiti úplatu nebo náhradu, kterou věřitel od dlužníka leckdy dostává za to, že sám sítká se na čas užívání statku ponechávaje ho dlužníkovi; tato úplata, která v soukromohospodářském obchodu věřiteli bývá zajisté pohnutkou, aby úvěrem dal, sluje v obecné mluvě i v právnické terminologii jak právě případ jest, buď úrokem, diskontem, nebo pachtovným, nájemným, skladným a jinak. V národním hospodářství nazývají se toho druhu úplaty, které právní povahou svou

lecjak se různí, vesměs úrokem; pro hospodářskou povahu úroku jest jednostejno, záleží-li v témž druhu statků, kteréž úvěrem dány byly, nebo v jiném (při zapůjčkách peněžitých úrok peněžitý, při pachtu pozemkův úrok třeba ve plodinách nebo ve službách). Potřeba přesného účtování a jasného hospodářského vědomí vedla k tomu, že úrok vy počítán bývá v percentech hodnoty kreditovaného statku.

Ode všech ostatních jednání, kterými nabývá resp. pozbývá se statků liší se úvěr charakteristickým znakem a ten jest důvěra kontrahentu kontrahentem věnovaná, která zračí se v odročenosti odplaty. Bez důvěry, jak už slovo samo (uvěřiti, credere) praví, není úvěru, ač neběží-li o zastřené bezplatné převody statků (darování); aby víra ve věřiteli zbuzena byla, záleží na tom, jak dlužník chce, jak může a jak eventualně musí odplatu dáti. V příčině té rozhodovati bude tedy:

1. Úsudek, který sobě věřitel utvoří o dlužníkově vůli, dostáti přijatému závazku; úsudek věřitelův spravovati se bude mravní povahou dlužníkovou, jeho poctivostí, svědomitostí, ctižádostí, pak ale též veřejným a společenským postavením jeho a j. (carrière-a státních úředníkův konkursem ohrožena).

2. Úsudek, který sobě věřitel utvoří o dlužníkově budoucí mohovitosti neboli solventnosti. Výhradně, ba mnohdy ani vůbec na váhu nepadá přítomná mohovitost dlužníkovou, nýbrž spíše pracovitost, podnikatelská dovednost, renomovanost jeho

(dobrá firma). Vždyť začasto jde o to, aby úvěrem držímající nebo stísněná hospodářská síla dlužníkovou probuzena, uvolněna, zúrodněna byla, kdežto třeba marnotratný, nejapný nebo netečný dlužník přese všechnu přítomnou mohovitost poskytuje malých do budoucnosti záruk.

3. Úsudek, který sobě věřitel utvoří o možném vynucení odplaty na dlužníku, jenž závazku svého neplní. Tu osobní poměr mezi věřitelem a dlužníkem významu nabude; podřízený naproti nadřizovanému na př. zajisté rád sdrží se úvěru, protože z vynucování odplaty hrozí rozpaky a újmy.

Nehledíce k takovým případům v příčině právní možnosti vynucení vůbec rozhodovati budou právní řády. Na nižších stupních vzdělanosti bývají prostředky právní proti nedověrnému dlužníku velmi přísné ba přímo kruté; všecka osoba jeho propadá věřiteli, který po starším právu římském směl jej na kusy rozsekati nebo za otroka prodati (*in partes secare, trans Tiberim vendere*). Jako v pozdějším právu římském za stoupající civilizace tak ve středověku působením církve křesťanské prvotné kruté formy osobné (personalní) exekuce ztrácejí se a toliko majetek dlužníkův zůstává věřiteli přístupným (realní, věcná exekuce). Teprve když za vývoje měst řemeslem a tržbou jmění movité domohlo se většího významu naproti majetku pozemkovému a když pak podvodné manipulace úvěrní na újmu věřitelův staly se snažšími, utužilo se opět vedení práva zvláštní formou exekuce osobné: vaz-

bou dluhovou; i ta v našich dobách bezmála všude již opět zrušena jest. — V době naší, kdež úvěr tak velikého rozšíření a tak fundamentalního významu pro národní hospodářství nabyt, jest rychlé a laciné nalezení práva (process), rychlé, laciné a důrazné vedení práva (exekuce, provedení nálezu), jakož i zamezení podvodného převodu majetku exekuci propadajícího a neméně i podvodné krydy téměř životní podmínkou úvěru a blahodárných účinkův jeho. Moderní zákonodárství civilní a trestní pracuje za těmi účely vyhýbajíc se vazbě dluhové a šetríc způsobilosti dlužníkovy k dalšímu vydělávání (zákaz zabaviti nástroje a náčiní pracovní) a těch, kteří by povinnost měli, živiti docela ochuzeného dlužníka (příbuzní, obce; zákaz zabaviti důchod pro výživu nezbytný, zvaný existenční minimum). Zdá se pohříchu, že někdy šetrnost a humanita naproti dlužníkovi nadsazována jsouc, snadno křivdou obrací se v nešetrnost naproti věřiteli a v nebezpečí pro veškeren úvěr.

Protože shora do definice úvěru nevložili jsme slova: (úvěr jest) dobrovolné (převádění a nabývání atd.), nesmíme z pojmu úvěru vylučovati nucené půjčky (na př. nucená státní půjčka v Rakousku r. 1854 na 500 mil. zl.) Někteří (Wagner) přijímají znak dobrovolnosti do definice a neshledávají pak v nucených půjčkách než zvláštní formu berní; jakkoli ve prospěch pojetí toho ledacos uvéstí lze, zdá se nám přece, že dobrovolnost nenáleží ku podstatným znakům pojmu; vždyť zrušení slibu platebního

i při dobrovolných půjčkách státních — a o ty přece jenom běží — po právu nastati může. — Inama-Sternegg (Zeitalter des Credits) praví, že úvěr jest těžení ze společenských poměrů důvěrových, které děje se přibíráním cizího kapitálu.

§. 39. Druhy úvěru.

Veškeren obor jednání úvěrních lišiti lze podle různých dělidel takto :

I. Podle vzniku úvěrního jednání:

- a) úvěr půjčovní (zápůjčky, pachtý, nájmy);
- b) úvěr směnný (koupě, dodávky na úvěr).

II. Podle zabezpečení budoucí odplaty:

a) úvěr osobný, když věřitel úvěr dáváje spoléhá na pouhý slib a na budoucí mohovitost dlužníkovu nebo rukojmí, na poctivost a pracovitost jeho, aniž mu napřed věcné jistoty dáno jest;

b) úvěr věcný, když mimo to zřídí se věřiteli právo věcné k nějakým — ať už dlužníkovi nebo jinému náležejícím věcem, které záleží v tom, že věřitel prodejem věcí sobě zaplacení pohledávky zjednatí smí, když dlužník závazku nedostál. Právo to slove zástavním a věc sama zástavou. Když zástava jest věcí movitou, kteráž odevzdává se věřiteli, mluví se o úvěru na zástavu ruční, když jest věcí nemoovitou, jako pozemek nebo dům, o úvěru hypotheč-

ním. Úvěr hypoteční má důležitost především pro výrobu prvotnou (orbu, hornictví, lesnictví); úvěr osobný a úvěr na zástavu ruční pro průmysl a tržbu (směnka, lombard). Při úvěru hypotečním zůstává zástava v rukou dlužníkůvých a zástavní právo jeho zřídí se pouhým zápisem do knih gruntovních (desk zemských, knih horních nebo železničních), které soudové vedou. Bezpečnost věřitelův a neméně i úvěr dlužníkův vyžadují pečlivého zapisování pozemkův a břemen na nich jsoucích jakož i veřejnou přístupnosť (publicitu) knih gruntovních.

III. Podle účelu, za kterým úvěr brán jest :

a) úvěr výrobní, když vypůjčené statky dlužníkově slouží k výrobě hospodářské (zaopatření strojů, nástrojů, dílen, placení mzdy, rozšiřování nebo zvelebování závodu a j.) Úvěr výrobní liší se podle toho, obrátí-li dlužník kreditovaný statek na kapitál pevný (investice, založení závodu) anebo na kapitál oběžný, jenž slouží ku provozování výrobní činnosti; tu pak jest úvěr výrobní:

1. úvěrem provozovacím; jako kapitál oběžný rychle nahrazován bývá, mívá i úvěr ten kratší lhůty platební (úvěr krátkodobý; 3—6 měsícův);

2. úvěrem závodním (investičním), k němuž náleží úvěr immobilární; jako kapitál pevný (meliorace půdy, stavby, závodů, stroje a j.) nahrazován bývá teprve po delší době a to malými zlomky výnosu, jest i hospodářsky důsledno, aby úvěr závodní

byl dlouhodobým a nejlépe, aby splacení dalo se po mnohých malých částicích (annuitách).

b) úvěr spotřební, když kreditované statky slouží dlužníkovi bezprostředně k ukojení potřeb. Úvěr ten převládá na nižších stupních národohospodářského vývoje; na vyšších stupních jen u některých tříd se naskytuje, kdežto úvěr výrobní nabývá veliké převahy.

IV. Podle osoby dlužníkovy :

a) úvěr veřejný, když stát aneb obec nižšího druhu (země, okres, obec) úvěr bere. Stát sám jest pak dlužníkem i stanovitelem práva úvěrního a proti němu není donucení.

b) úvěr soukromý, který jest buď úvěrem osobitým nebo pospolitým podle toho, jest-li jednotlivec nebo skupina lidí (společnost, společenstvo, spolek) dlužníkem.

§. 40. Právní formy úvěru.

Prvotná právní forma jednání úvěrního jest obligace (závazek) mezi věřitelem a dlužníkem lpící na osobách jejich. Přísná osobní povaha toho závazku teprve po delším prodlení času povolila potřebě oživujícího se hospodářského obchodu potud, že připuštěno bylo nastupování jiných osob na místo původních stran, zejména na místo věřitelovo. Právní jednání, kterýmž na místo původního jiný věřitel

smlouvou nastupuje, kterým tudíž pohledávka (právo obligační) na jiného se převádí, sluje cessí (postupem). Avšak cesse jenom velmi nedostatečně vyhovuje obchodu hospodářskému, který jak ode dávna již v tržbě, v novějších pak dobách i po všech ostatních oborech hospodářské činnosti, čím dále tím více vyhledává snadné, zřejmé, rychlé a na svolení nebo vědomí dlužníkově nevázané přenesitelnosti pohledávek úvěrních nebo zkrátka mobilnosti úvěru. Jestliť zajisté při cessi, která jak praveno není než nastoupením nového věřitele v právní poměr mezi původními stranami panovavší, dlužníkovi právně dovoleno, aby následujícímu věřiteli namítal vše, co prvotnému věřiteli namítati směl, na př. že pohledávka zaplacením nebo kompensací z částí nebo zcela pominula, že první věřitel slíbil, že nebude žalovati, že povolil lhůty a j.; dále jest potřebí, aby dlužník o učiněném postupu zprávu obdržel, jinak povždy starému věřiteli právoplatně plniti smí. Dále pak — a to platí o původních jak o postoupených pohledávkách — jest na věřiteli, aby domáhaje se před soudem zaplacení dokázal v komplikovaném processu existenci pohledávky a dlužníkovi lze námitkami aneb odvody nalezení rozsudku a vedení práva protahovati a mařiti.

Potřeba hospodářská v tržbě nejpilněji a nejdříve se objevilší vedla k nápravě a k pokroku v tom způsobu, že zákonem uznány byly pohledávky, které nelpí na původním poměru mezi osobami jednajícími a na osobě věřitelově, nýbrž na určitém spisu

neboli skriptuře (papíru), se spisem tím vznikající a zanikající a jím tudíž i bez odporu dokázány jsouce. Dlužník, který takový spis ve předepsané formě napíše a vydá, jest ku placení zavázán, protože napsal (*chi accetta paghi* — kdo přijal, — t. j. u směnky akcept napsal — platí). Věřitel pak má pohledávku, protože formou zákonem předepsanou nabyl spisu, protože jest majitelem spisu; pozbude-li spisu pozbude i pohledávky. Pohledávka lpí na spisu, ona jest důsledkem vlastnického práva k papíru a papír sám jest vtělenou pohledávkou. Spis tedy není více jenom průvodem pohledávky jinak vzniklé a jinak dokazatelné a i beze spisu trvajících, jako jsou obyčejné dlužní úpisy, nýbrž jest základem a podmínkou pohledávky. Dlužník nesmí činiti námitek plynoucích z osobního poměru mezi ním a některým z věřitelů po sobě jdoucích, nýbrž jenom takové které plynou ze spisu samého; na př. že spis od počátku platnosti neměl, protože padělán byl, že pohledávka podle spisu není ještě splatnou, nebo že jest promlčenou a j. Process, kterým věřitel zaplacení se domáhá, bývá krátkým, stručným, jak z části již plyne ze zřejmosti pohledávky a z vyloučenosti tolikových námitek.

Papír (spis) jakožto repraesentant pohledávky a platebního slibu dlužníkovy má tudíž hodnotu v sobě a sluje vším právem cenným papírem. Papíry ty stanou se pak předmětem obchodu jako jiné zboží; prodávají a kupují, zastavují se a v některých funkcích i peníze zastupují (viz níže). Tržní cena jejich slove kursem. Připuštěním takových papírův jest

úvěr v největší míře mobilisován; jednotnost zákonných pravidel k papírům těm se vztahujících, jakou při národech evropské kultury nacházíme, usnadňuje pomocí jich mezinárodní operace úvěrní a volné proudění kapitálu z země do země.

Jména a druhy takových papírů jsou rozmanité: směnka, bankovka, pokladní poukázka, bon, check, warrant, začasto: akcie, zástavní listy, dlužní úpis státní a veřejný vůbec. Rozeznáváme pak:

a) papíry na jméno (au nom) znějící; k řádnému převodu jejich nestačí indossament (rubopis), nýbrž zapotřebí přepsání (také ve knihách dlužníkových, státu, akciové společnosti atd.);

b) papíry na řad (à l'ordre); i tu jmenována osoba původního majitele, ale převod děje se pouhou indossací (směnky);

c) papíry na majitele (au porteur); věřitel není vůbec jmenován a převod děje se pouhým odevzdáním papíru (bankovky, coupony, státní obligace a j.)

§. 41. *Národohospodářské účinky úvěru.*

Posuzující národohospodářské účinky úvěru držíme se rozlišování jeho na úvěr výrobní a spotřební.

I. Úvěr výrobní. Tento druh v dobách vyvinutého národního hospodářství daleko převládá nad úvěrem spotřebním. Jeho nutnost a časté vyskytování jest důsledkem a doplňkem dělby práce stále

se rozmáhající; tu čím dále tím větší počet nehotových statků (polotovarů) jde z ruky do ruky, ano konečné zaplacení jejich hotovými čeká posledního kupce-spotřebitele.

Prospěchy z úvěru plynoucí jsou tyto:

Úvěr usnadňuje a rozmnožuje výrobu převáděje kapitály výrobní z rukou osob, které jich s prospěchem buď vůbec buď dokonale užiti nedovedou nebo nechtějí, do rukou k tomu ochotných a způsobilých nebo způsobilejších. Prospěch z toho má netoliko věřitel, nýbrž i dlužník, jemuž dostalo se pomůcek k výrobní činnosti a veškero národní hospodářství obohacované těžením z kapitálu i práce, pro které by jinak nebylo nalezlo se přiměřeného účinkování výrobního.

Úvěr usnadňuje oběh statkův a to zejména tím, že netřeba, aby na dávku ihned následovala odplata (snadný odbyt na úvěr; prodeje na splátky lhůtové!). Výroba sama stává se nepřetržitou a stejnoměrnou, protože vyrabitelé mohou opatřovati sobě úvěrem nových kapitálů, aniž čekali teprve konečného zpeněžení prvních výrobků, jehož dobu pevně napřed vypočísti nelze.

Úvěrem lze soustřediti četné malé kapitály o sobě méně účinné v mohutné výnosné podniky. Tak lze jest provésti jednak mnohé úkoly absolutně tak veliké (železnice, tunely, průplavy a j.), že by ani kapitál nejzámožnějších jednotlivců na ně nestačil a podruhé i jednotlivcům provésti lze úkoly relativně veliké (rozšíření a zvelebení závodů, meliorace půdy a j.),

s které by nebyli jsouce sami na sebe poukázáni. Asociací neboli sdružením kapitálu lze malým lidem zjednati možnost, aby konkurrovali s velikými a obdrželi úvěr, jehož by jednotlivcům stěží dostalo se (úvěr pospolitý: akciové společnosti, záložny a j. reeskompt směnek).

Úvěrem dána je stálá možnost, fruktifikovati sebe menší tříšky kapitálové a to zdržuje od nevýrobní spotřeby a ponouká ke spoření; toho zajisté často zanedbalo by se, kdyby majitel kapitálu jenom vlastní výrobní činností těžiti mohl z kapitálu. (Sporitelny, záložny, poštovní sporitelny a j., které ssávají po všem kraji sebe menší kapitály.) Nedostatkem úvěru vysvětliti lze nedostatek a obtíže kapitalisace za středověkých dob; veliké výtěžky rolnických velkostatků (latifundií) nejvíce spotřebeny a promrhány byly skrze velmože, jak toho Lassalle ve spisu níže citovaném pěkně líčení podává.

Úvěr zjednává prázdeň i lidem, kteří by sami úsilovně pracovati musili, kdyby nezbylo jim, než-li vlastní výrobou dobývati důchodu z kapitálu. Tak majitelé prostředních a menších kapitálův obmeziti se mohou na vybírání úrokův (stříhání couponův) věnujíce prázdeň svoji vědám, uměně, politice, a přemnohý zajisté pokrok a vymoženost kulturní čítati jest na vrub úvěru.

Úvěr způsobuje valné úspory při užívání hotových peněz; o tom na svém místě (§. 50.) zevrubně jednáno bude.

Dosavadní výklad na krátkou summu uvádějící pravíme, že úvěr jest neocenitelným prostředkem k tomu, aby nečinné kapitály v činnost uvedeny byly, aby činným kapitálům větší účinnosti se dostalo, aby kapitály soustředovány ba i úsporami tvořeny byly a nakonec aby leckdo, jenž vyšší povolání má, sproštěn byl mozolné práce při hospodářské výrobě.

Pohříchu mnohé tyto blahodárné účinky úvěru lze do krajností zavést a úvěr i v nebezpečí a škodu národního hospodářství obrátiti.

Bohatému a obratnému hospodáři jest úvěr nejsnáze k dispozici; pomocí jeho člověk zámožný a vůbec hospodářsky silný více a rychleji bohatne, než by jinak se stalo (důvěra) «Zvolna bohatne ten — praví Gogol v Mrtvých duších — kdo má tak několik set tisíc, ale kdo má milióny, u toho jest poměr veliký, pole, dráha jeho jest široka; ten již ani soupeřů nemá.» Chudobou chudých a dovedných hospodářův je začasto vinen nedostatek úvěru. (Mahomet slibuje za almužnu 10-, za půjčku 18-násobnou odplatu v nebi.) Tak zachovává úvěr nerovnosti společenské ba nadržuje vzrůstu jejich.

Újmy plynoucí ze snadného zneužití důvěry jsou přespříliš jasny, než aby třeba bylo dopodrobna je označiti; mnoho kapitálu zmařeno jest na dobro. (Důležitost přísného práva úvěrního a vylučování nemístné humanity!)

Prázdňe a důchodů mohou rentierové užiti netoliko k ušlechtilým pracem, nýbrž i ku prostopášnostem

a tím nemálo přispěti ke mravní depravaci veškeré společnosti.

Snadné obdržení kapitálu půjčovního, který za panství úvěru rychle množívá se a laciným stává, láká a svádí v výrobě statků, pro které pak odbytu není (nadvýroba — krise výrobní). Divoká spekulace začasto povzbuzena neb udržována byla nízkým úrokem jako druhdy zase zvýšení úroku (diskontu bankovního) v čas provedené osvědčilo se dobrou uzdou na zbujnělé podnikatele.

II. Úvěr spotřební leckdy není bez blahodárných účinkův a proto křivdou veskrz zavrhován a za národohospodářskou chorobu prohlašován jest. Vždyť mnohdy lze pomocí jeho zachrániti tonoucí existenci hospodářskou aneb umožniti řádné vyzbrojení schopných jednotlivců pro zápas existenční (vyšší vzdělání odborné — směnky na budoucnost vydané).

Zneužívání úvěru konsumtivního ku spotřebě marnotratné působívá tím větší škody, čím déle právě dlužník pomocí úvěru dovede zastříti věřitelům pravý stav svého majetku. Velice na škodu jest přílišné užívání úvěru ve drobném obchodu (při malých, co den se opakujících koupích), protože tu jednak dlouhé prodlení času mezi dávkou a odplatou (úroky z prodlení), pak zase časté ztráty kupců (náhrada za risico) způsobují, že zboží na úvěr dané již zpředu zdraženó bývá; a přece velmi zhusta kupování na úvěr jest jenom výsledkem pohodlnosti a nedbalosti.

Placení hotovými v drobném obchodu bylo by s velikým prospěchem hospodářským a zbudilo by hospodářský smysl i akkuratessu v širokých vrstvách obecnstva, které nyní stůně nedbalstvím, jež zove se braní na dluh. Iniciativě se strany porůzných kupců staví se pohřichu na odpor jiní méně solidní konkurentové, kteří prodejem na úvěr lákají odběratele uchvacující tak odbytu.

KAPITOLA DRUHÁ.

CIZÍ SMĚNKY.

---

§. 42. *Kursy cizích směnek a národohospodářský význam jejich.*

Mezinárodnímu úvěru a kursu směnečnému bývá věnována obzvláštní pozornost z té příčiny, že jím seznati lze hospodářskou dospělost, výrobní a vývozní sílu i bohatství národů nebo poplatnost, ve kterou jeden národ přivedl ostatní vynikaje hospodářskou nadaností a pokročilostí. Jestliť zajisté i v tržbě mezinárodní, při exportu a importu starou zvyklostí, že neplatí se ihned hotovými, nýbrž že prodává se na krátkodobý úvěr směnečný, z pravidla 3, nejdéle 6 měsícův. Kdo vyvezl zboží, na příklad kupec A ve Vídni, do ciziny a nabyt tím způsobem pohledávky za cizinou, kupcem B v Paříži, může směnečného úvěru užiti takto:

buď sám vydá (trassuje) směnku na B, který po-

vinen jest ji akceptovati; A směnku buď podrží a v čas splatnosti od B zaplacení vezme nebo ji prodá, jí svůj vlastní dluh nějaký zaplatí atd.;

buď udělí dlužníkovi B příkaz, aby jemu, věřiteli A, zaslal směnku, kterouž byl B, po způsobu naznačeném ve případu prvním buď sám na některého dlužníka svého vydal anebo kterouž byl B koupil neb in solutum, jako zaplacení, obdržel; B práv jest buď jako trassant nebo jako girant;

buď dá A, jsa náhodou dlužníkem některého korespondenta svého C v jiném cizím městě, v Berlíně, tomuto C příkaz, aby sám, C, vydal směnku na B, čímž A dluh v účtech věřitele svého C vyrovná (»hodnota v účtech pana A«); aneb obdrží B od A příkaz, aby zaslal řečenému C do Berlína směnku (»hodnotu obdržel od A ve zboží«).

V čas splatnosti směnek jest na směnečně zavázaných, aby dluhy zapravili; na oprávněných, aby sobě zásylku hodnoty, eventualně hotových z ciziny opatřili. Avšak představme sobě, že na příklad z Vídně kupec A vyvezl zboží za 100.000 zl. do Francie a má za to v portefeuille-u svým směnku podepsanou francouzským korespondentem svým B, v Paříži splatnou. Současně však nějaký pan X ve Vídni (stát, nebo banka a j.) dlužen jest panu Y v Paříži 100.000 zl. ve francích téhož dne jako směnka splatnou. Tu setkaly by se v den splatnosti dvě zásylky hotových peněz (drahokovu) jedna jdoucí z Paříže do Vídně, druhá z Vídně do Paříže a platilo by se dvakráte veliké dovozné a pojistné. Kdyby před splat-

ností X věda odkoupil sousedu svému A ve Vídni směnku na francouzského importeura B v Paříži znějící a tamtéž splatnou, a kdyby zaslal ji v den splatnosti věriteli svému Y v Paříži, potřeboval by Y sousedu svému B v Paříži toliko k zaplacení praesentovati a inkassovati směnku a ušetřeno tím dvojitýho nákladu dopravy drahokovu. Kupci A ve Vídni jest zaplaceno valutou nebo hodnotou, kterou mu dal X za směnku ve Vídni z ruky do ruky, peněžníkovi Y v Paříži zaplaceno jest valutou nebo hodnotou, již B v Paříži vykoupil směnku — pohledávky a dluhy mezi Francií a Rakouskem jsou vyrovnány aniž zasláno za krejcar drahokovu ze země do země.

Třeba toliko na místo příkladných kontrahentův A, B, X a Y položiti veliké řady domácích a cizích exporteurův a půjčovatelův a obdržíme obraz skutečných poměrův. V rukou domácích exporteurův jsou směnky na cizí místa a v cizích místech jsou směnky na domácí importeury. Dělbá práce vznesla na směnečné agenty a bankéře velikých míst tržebních, aby spolupůsobili při právě naznačeném vyrovnávání pohledávek a dluhů cizozemských; v jejich rukou soustřeďuje se nabídka směnek na cizí místa a poptávka po nich a tím zásada hospodárnosti nových úspěchů dobývá. Cena směnek cizích jako cena jiných statkův určována bude kvantitativným poměrem mezi poptávkou a nabídkou v mezích platností užitekoyé a nákladové. Cizí směnky zovou se devisami a cena jejich kursem. Jak z vývodů shora položených uzavíráti lze má klesnutí a stoupnutí kursu směnečného

pevné meze; nikdo zajisté neprodá směny, kdyby za ni obdržel méně hodnoty, nežli by měl opatřiv sobě zásylku hotových z ciziny na vlastní náklad a nikdo nekoupí draže směny než za summu, která rovná se hodnotě valuty zvýšené o náklad dopravní a pojistný. Hodnota valuty zvýšená resp. zmenšená nákladem dopravy, dopravní assekurace a po případě i ražebným, jež platí se za ražení domácí mince z cizí, jest tedy maximálnou resp. minimalnou hranicí pro pohyb kursu směnečného. Jediné při paníkách (za dob krisí, velikých fallimentů, válek a j.) klesnou kursy také pod řečené maximum, jen aby se uchránilo, čehož uchrániti lze.

Když na domácím trhu kvantita žádaných směnek, t. j. summa právě nebo brzo splatných dluhů domoviny naproti cizině jest rovna kvantitě nabízených směnek, t. j. summě pohledávek domoviny proti cizině: neodchýlí se kurs směnečný ani pod ani nad niveau skutečné kovové hodnoty představované valutou směnečnou; tehdy jest kurs *al pari*. Jestliže však kvantita žádaných devis je větší než kvantum nabízených t. j. když domovina cizině více dlužna jest než domovině cizina (passivná bilance domoviny), přirazí kurs směnek cizích, protože každý, komu do ciziny platiti jest, snaží se, aby ušel nákladům plynoucím z opatření ev. zásylky cizích peněz. Na konec passivná difference mezi pohledávkami domoviny a ciziny přece hotovými vyrovnána býti musí. Protože kurs nad *pari* neboli vysoký kurs směnečný značí passivnost domoviny, stalo se zvykem, nazývati vy-

soký kurs nepříznivým. — Když naopak devis nabízených jest větší kvantum nežli žádaných t. j. když cizina domovinně více dlužna jest než cizině domovina, klesne kurs pod pari; nízký směnečný kurs znamená aktivnost domoviny obdržel název příznivého kursu.

Směnečný kurs je tudíž výrazem bilance aktiv i passiv domoviny proti cizině; jest na bíledni, že pohledávky a dluhy domoviny z mezinárodní tržby, z dovozu a vývozu t. j. úvěru směnného, pocházející nejsou jediným platným činitelem, nýbrž že zároveň záleží na mezinárodních dlužích a pohledávkách, které vznikají z úvěru půjčovního (úvěrní operace: především států, velikých podniků soukromých (železnic), velkostatkářův, v domovinně cestujících cizincův a j.), pak ze platův nemajících rázu úvěrního (válečné náhrady, subsidie; válečná náhrada, kterou po válce roku 1870—71 Německo uložilo Francii, z nemalé části směnkami t. j. zbožím z Francie vyvezeným splacena byla). Pohledávky a dluhy posléze řečených původův ovšem na váhu padají jenom potud, pokud právě ku splatnosti dospívají. Kurs směnečný není tudíž výrazem jediné tržební bilance, nýbrž veškeré dočasné platební bilance mezinárodní.

Aby porozuměno bylo notacím kursů směnečných na bursovních lístcích kursovních, třeba na mysli míti, jak notuje se kurs devis a co jest pari. Veliká většina burs evropských na př. Vídeň, Berlín, Paříž, má t. zv. pravidelné kursy, berouc základem notace valutu cizí jako valutu pevnou; kurs označován jest

valutou domácí jako měnivo; valuta pevná vyjadřována stem cizích jednotek mincovních, tedy na př. 100 franků, 100 mark ř. a j., jedině liber sterlingu bere se 10. Znamená tedy vídeňská notace: Londýn 119,25, nebo Berlín 58,45, nebo Paříž 47,27, že třeba dáti za 10 liber sterlingu, za 100 m. ř., za 100 franků směnečné valuty zlatých: 119,25, 58,45, 47,27. Kde valuta domácí je pevnou a kurs vyjádřen v penězích cizích, jako na př. v Londýně a v Petrohradě mluví se o nepravidelných kursech; notace dává odpověď k otázce: kolik zl., m. ř., fr. atd. obdržeti lze za 1 libru sterlingu nebo 1 rubl? — Mezinárodním měnidlem jest drahý kov, a peníze různých států směnečnými valutami označené berou se jen v hodnotě drahého kovu v nich obsaženého resp. jimi nabytelného. Pari znamená, že hodnota drahokovu představovaná valutou směnečnou jest také hodnotou směnky, 100 fr. a 80 mark obsahuje stejné kvantum téhož drahokovu (zlata); když tedy kurs v Berlíně na Paříž = 80 t. j. když směnku francouzskou na 100 fr. obdržeti lze za 80 m., jest pari směnečné mezi Berlínem a Paříží. Kdyby Rakousko mělo řádnou měnu zlatou, byla by parita z Vídně na Berlín při notě 50 — t. j. 50 zl. za německou směnku na 100 m. Avšak toho času za 50 zl. v rakouských papírových penězích nelze obdržeti 100 m., nébrž třeba připlatiti agio na německé zlato; když podle dočasného agia obdržeti lze 100 mark teprve za zl. 58,45, jest vlastní parita směnečná z Vídně na Berlín při notaci: 58,45; když

pak za téhož agia notace zní 57₁₀₀, jest směnečný kurs pod pari, Rakousku příznivý, když notace jest 59 —, jest směnečný kurs nad pari, Rakousku nepříznivý. Stoupne-li nebo klesne-li agio peněžní, posune se tím i pari směnečné; jest tedy pari pevně toliko mezi státy o měně téhož kovu. Proto potřebí pro vypočítávání parity uvéstí různé měny na jedno; že uvéstí třeba směnky na stejnou dobu splatnosti («na stejnou viděnou»), rozumí se samo sebou, protože by jinak různé diskonty kalily obraz; proto na listech kursovních vedle kursu směnečného udávána bývá i viděná směnky i míra úroku neboli diskontu v cizím místě právě obvyklá.

Jest však na snadě, sobě představití, že kursy směnečné na př. z Paříže na Vídeň jsou nepříznivy (vysoké), kdežto z Berlína na Vídeň jsou příznivy (nízké); pak zajisté každý, komu platiti jest z Paříže do Vídně, snažiti se bude, aby platil přes Berlín směnkami berlínsko-vídeňskými na místo pařížsko-vídeňskými; tím zvýší se v Berlíně poptávka po směnkách Berlín-Vídeň a kurs jejich v Berlíně stoupaje zblíží se s kursem směnek Paříž-Vídeň. Každý kdo v Berlíně pohledávati má z Vídně, snažiti se bude, aby bral přes Paříž; tím v Paříži nabídka směnek rakouských se zvýší, tak že kurs směnek Paříž-Vídeň klesaje zblíží se s kursem Berlín-Vídeň. Toho druhu calculace a snaha kupcův i peněžníků po těžení z diferencí kursových při dávaných nebo přijímaných platech cizích (ve směnkách, efektech, drahém kovu) slove arbitrage-i (kursozpytem, jak někteří po česku říkají).

Rozeznáváme pak arbitrage-i provozovanou kupci jenom jako mimochodem, když právě jim v cizině brátí nebo platiti jest, a arbitrage-i po živnostensku provozovanou spekulanty, kteří výhradně z arbitrage-e těží kupující a prodávající směnky a j. Arbitrage-i směnečné běží o to, aby mezi rozličnými způsoby inkassování pohledávek z ciziny anebo splacení dluhů do ciziny skrze směnky, vyhledala nejvýhodnější, aby nejlaciněji koupila a nejdražše prodala cizí směnky. Národohospodářskou zásluhou arbitrage-e směnečné jest, že právě tou svou nabídkou a poptávkou, která projata jest zásadou hospodárnosti niveluje difference v kursech směnečných téhož místa na různá místa cizí, že tedy způsobuje jakési sjednocení a jednotné uvažování pohledávek i dluhů domoviny naproti veškeré cizině. Proto směnečné kursy jedné země naproti všem ostatním bývají — byť i v rozličných stupních — buď veskrze příznivými buď veskrze nepříznivými.

Kurs t. j. cena směnek, není nakonec jiného nic, než cena zboží z ciziny dovezeného nebo do ciziny vyvezeného; summou peněžitou dočasnému kursu přiměřenou, kterouž exporteur za směnku dostane, určena jest cena zboží, jež byl vyvezl; týmž způsobem cena zboží z ciziny do vlasti dovezeného určena jest summou, již podle dočasného kursu importeuovi dáti třeba, aby nabyl směnky k zaplacení zboží.

Cena zaplacená importeuem koupenými směnkami je zajisté nejrozhodnějším činitelem pro cenu, za kte-

rou se pak zboží v domovině prodává; cena jeho bude tedy nižší a odbyt větší za příznivého kursu devis, kdežto za nepříznivého bude cena vyšší a odbyt menší. Nízké kursy směnečné v domovině jsou tedy pobídkou k importu; usnadňují podmínky, za kterých cizí importované zboží v domovině může prodávati se a konkurrovati poskytující slevy; proto praví se že nízké kursy směnečné jsou praemií na dovoz. Pokud ovšem příznivé kursy směnečné lákají k importu a pokud tímto způsobem za stoupající solventnosti domácího spotřebitelstva import sám stoupáti dovede, směřuje vývoj věcí ke zrušení příznivého kursu; neboť stoupající dovoz znamená stoupající zadlužení domoviny proti cizině a výrazem toho je stoupající t. j. méně a méně příznivý kurs. Tak příznivý kurs směnečný na konec praktickými konsekvencemi svými sebe sama zrušiti dovede a má korektiv v sobě samém.

Opačně mají se věci za nepříznivého v domovině kursu směnečného; za stoupající tendence jest import v nepříznivých podmínkách, za to však exportu daří se. Exporteur za zboží, které doma za hodnoty, jež rovnají se pari směnečnému, sám vyrobil aneb od vyrabitelů koupil, obdrží ve směnkách hodnoty, kteréž o směnečné agio t. j. o diferencii mezi dočasným vysokým kursem a mezi pari převyšují cenu výrobní. Z nepříznivého kursu těží tedy exporteur a praví se, že vysoký kurs jest praemií na export. Proto výroby domácí, které mnoho pro vývoz pracují, návidějí vysoké kursy (naše cukrovarnictví).

Patrnó zajisté, že jako příznivé kursy mají také nepřiznivé zárodek záhuby v sobě samých, pokud totiž vývoz řečenými praemiemi jsa ponoukán do té míry stoupnouti dovede, aby úhrnná summa pohledávek domoviny proti cizině stoupala a stoupala, až nabídka devis dostihne poptávky nebo ji předstihne t. j. až kurs klesne na pari nebo pod pari.

Při tom všem ale na mysli míti sluší, co nyní předbíhající už naznačujeme, že podobné účinky, jako vysoký nebo nízký kurs směnečný, mívá vyšší nebo nižší hodnota domácí valuty peněžní, agio nebo disagio její proti cizím měnám (rakouské papírové peníze!) a že ve spleťtí souvislosti účinkuje agio resp. disagio peněz i směnek na mezinárodní tržbu. V té příčině ostatně poukázáno budiž k tomu, co shora o výpočtu směnečného pari řečeno bylo.

Země v cizině zadlužené (státní dluhy v cizině kontrahované, veliké výroby domácí cizím kapitálem provozované a j.) mají tím samým už mnoho jaksí napřed vybráno pro nepřiznivé kursy směnečné; dovedou-li země ty mnoho vyvážeti t. j. mnoho směnek na cizinu nabývati — a v tom vysoký kurs jim na pomoc jest — splácí pak zbožím úroky a kapitál cizině dlužný. Opak shledáváme při zemích bohatých, které v cizině mnoho kapitálu mají (Rakousko — Anglie). (Srv. G. Goschen, Theory of the foreign exchanges.)

KAPITOLA TŘETÍ.

BANKY.

§. 43. Účel a činnost bank.

Jako rozpínající se obchod směnný sám zjednává sobě prostředkovatele, peníze, aby překonal překážku, která záleží v nesnadném setkání dvou osob směny chtivých a opatřených přebytečným množstvím vzájemně potřebovaných statkův: tak i vzmáhající se obchod úvěrní překonati dovedl překážku podobného způsobu tím, že podobné jakési prostředkování hospodářsky výhodným učinil a v život uvedl. Lze jest zajisté úvěr — na prvním místě úvěr půjčovní — považovati za směnu užitků kapitálových; dlužník snaží se, aby nabyt, věřitel rád by postoupil užívání kapitálu za úplatu úrokovou; oba tedy mají potřebu směny. Avšak zví-li směny chtivý poptavač (budoucí dlužník) o existenci směny chtivého nabízeče (budoucího věřitele) a na opak? A když se doví, zda-li právě shodují se kvanta nabízených a hledaných užitků kapitálových? Překážka ta dala

by se ovšem překonati buď tím, že by mravem hospodářským utvorilo se jakési střeďiště, na kterém poptávka i nabídka užitků kapitálových setkává se (trh, bursa kapitálová), buď tím že by dohodcové informující se o nabídce a poptávce vystupovali jako prostředníci. Obou těchto rad ve skutečnosti užíváno jest. Avšak stoupající obchod úvěrní přibral na pomoc ještě jiný, účinnější způsob prostředkování; objevila se podnikatelstva, která po způsobu kupců zabývala se výhradně a pro stálý výdělek tím, že na vlastní účet kupovala užitky kapitálové nebo jinými slovy na vlastní účet sobě vypůjčovala kapitály, aby je jiným zase prodávala, jiným na vlastní účet zapůjčovala. Veliké rozmnožení úvěru učinilo možnou tuto dělbu práce, která tam nejprve objevila se, kde směna užitků kapitálových nejdříve a nejvíce činěna a hledána byla: v tržbě. V této prostředkovatelské činnosti záleží podstata bank. Jako užíváním peněz rozdělí se směna ve dvojí jednání, tak i prostřednictvím bank na místo jednoho nastupují dvě jednání úvěrní: jedno, které banka s nabízečem užitků kapitálových činí stávajíc se dlužníkem, druhé, které činí s poptavačem stávajíc se věřitelem. Jako však komplikací takovou zvelebí se rychlost a snadnost obchodu směnného, když peníze v užívání vejdou, tak i činností bank děje se v příčině obchodu úvěrního to jest směnného obchodu s užitky kapitálovými.

Banky jsou tudíž podniky, které po živnostensku prostředkují úvěr, na vlastní účet sobě vypůjčující

a zase půjčující; mimo to i prostředkování platův jest podstatným úkonem bank. Z tohoto pojetí bank jde, že veškeren obor jednání bankovních — pustíme-li prostředkování platův a vedlejší funkce jiného druhu mimo se — dělí se na dvě skupin: jedna v sobě zavírá všechna jednání, kterými banka nabývá, sbírá, do sebe ssaje kapitály vcházejíc ve smlouvy úvěrní jako dlužník; to jsou jednání pasivná. Druhá pak skupina skládá se z jednání, kterými banka rozpůjčuje, rozděluje sebrané kapitály dávajíc je na úvěr a nabývajíc práv věřitelských; to jsou jednání aktivná. Zisk banky v tom záležiti bude, že v jednáních pasivných sobě vymění příznivějších podmínek (nižších úroků) než jich sama při aktivních jednáních poskytuje (vyšší úroky). Patrně jest dále, že u banky setká se povždy řada splatných dluhů s řadou pohledávek a že proto správcům bank jest k tomu hleděti, aby každý splatný dluh povždy uhrazen byl splatnou pohledávkou, sice by banka dostala se do rozpakův. Dlouhodobá jednání aktivná vyhledávají tudíž dlouhodobých jednání pasivných jakož vůbec mezi obojí skupinou jednání býti musí soulad a nepřetržitá srovnalost. Že kapitálem, jehož na úvěr dávání a braní banka prostředkuje, jsou především peníze, plyne z povahy věci samé, jakkoli pojem bank jinorodého úvěru nikterak nevyklučuje. Jméno nebo firma banky nečiní; záložny, spořitelny, úřední poštovní spořitelny, zastavárny a j. jsou bankami v téže míře jako banky cedulové nebo hypotheční.

Banka sbírá nejrozmanitější kapitály a nejrozmanitějším způsobem zase je rozděluje mezi dlužníky svoje; patřno, že by banka své prostředkovatelské úloze velmi nedokonale dosti činiti dovedla, kdyby jediné cessemi operovati musila; proto shora řečené skripturní obligace (bankovky, směnky, checky a j.) jsou velevítanou, ba přímo nezbytnou pomůckou bankovního obchodu kapitálového.

Rozumí se dále, že banka věřitelům alespoň při prvním vystoupení svém jakési samostatné jistoty poskytovatí musí a že proto buď vlastním bankovním kapitálem opatřena jest, nebo že kapitál nebo majetek některých účastníků jejich za dluhy bankovní ručí. Banka zajisté nikdy předpokládati nesmí, že věřitelé její méně odplaty žádati budou než bance na kapitálu byli dali, anebo že dlužníci její více splatí než byli obdrželi; za to však jako opatrný hospodář v účet vzítí musí možnost, že dlužníci její závazkům svým druhdy z části nebo zcela nedostojí (reservní fondy a pod.) Čím větší bezpečnosti poskytuje banka majetkem a neméně provozovacími pravidly a praxí svou, tím snáze a hojněji vyplní povolání svoje: samostatně prostředkovatí úvěr. Banky pak stanou se velikými nádržkami, do kterých kapitál zevšad plyne a zase vyplývá a ve kterých seznatí lze výšku nabídky a poptávky po kapitálu; i přítok i odtok kapitálu regulovati lze ve značné míře stavidly, která záležejí v míře úrokové. Za velikého návalu nabízeného půjčovního kapitálu, jemuž poptávka nijak neodpovídá, brání se banka sníženým

úrokem (diskontem) proti nabídce a zároveň jím láká vyrabitele úvěr hledající; tak bývá po krisích, když podnikavost ochabla a kapitály hledají bezpečného útulku v bankách. Když na opak poptávka po kapitálu jest velika, takže snad předstihuje nabídku resp. fondy, které banka jednáními passivními nasbírává, když podnikavost vyšinuje se z kolejí strážlivosti a zabočuje v bezuzdnou spekulaci: tu banka zvýšením sazby diskontové schladí spekulacní hořečku zdražujíc kapitály ku podnikání nezbytné; tím leckdy zabráníti lze krisím. Tak jsou banky velice důležitým článkem v mechanismu národohospodářském a nemalé jsou zkušenosti a znalosti, které dokonalému řediteli bankovnímu míti náleží. Vedeny přesvědčením o tomto velikém národohospodářském významu bank a poznávajíc obecnou potřebu, aby takovéto prostředkovatelské orgány nejen existovaly nébrž i správně vedeny byly, ujímají se obce (stát, země, okresy, místní obce) bankovníctví samy budto banky zakládajíc a zaručujíc anebo alespoň pravidla (regulativy) provozovací dávajíc a dozor nad bankami vedouce.

§. 44. Jednání aktivná.

Nejdůležitější operace úvěrní, které banky provozují jako jednání aktivná, jsou tyto:

Lombard neboli jednání lombardové jest prostá půjčka na zástavu movitou, na drahé kovy, cenné

papíry (effekty), zboží kupecké a jiné svrchky. Přijímací list, kterým banka přijetí zástavy potvrzuje, bývá nezřídka papírem, na němž leží právo k zastaveným statkům. Úvěr lombardový jest z pravidla krátkodobým (3, nejdéle snad 6 měsíců).

Jednání hypotheční jest půjčování na zástavy nemovité; povaze orby a účelu půjček hypothečních vůbec (meliorace půdy, stavby a pod.) přiměřen jest způsob splácení: úvěr bývá netoliko dlouhodobým (mnohá léta) a nevýpovědným, nýbrž půjčený kapitál splatiti lze takřka po kapkách, po malých částicích ročních zv. annuitách, které zároveň s úrokem odváděny bývají, tak asi jako dlužníkovi nahrazuje se vypůjčený a investovaný kapitál zvýšeným výnosem nemovitosti.

Eskompt neboli jednání eskomptní záleží v kupování nesplatných pohledávek směnečných. Ten kdož u banky úvěru hledá, prodá bance směnku, kterou jakýmkoli směnečně závazným podpisem svým byl opatřil a jest pak sám nebo s jinými po právu směnečném zavázán, vyplatiti splatnou směnku. Banka kupující směnku vyplácí valutu směnečnou, kterou sama teprve později obdrží a proto sráží sobě úrok za dobu počínající se dnem eskomptu až do dne splatnosti; úrok ten slove eskomptem neboli diskontem. Úvěr bývá krátkodobým (směnky na dobu 3 až 6 měsíců nebo na viděnou).

Jednání eskomptnímu příbuzno jest kupování jiných cenných papírů: veřejných obligací, rent a j.; tím

banka fruktifikuje peněžité fondy svoje a mimo to těžívá srážkou provise z hodnoty kursovní.

Jednání zvaná *credit mobilier* záleží v tom, že banka na příklad sama zakládá podniky na akcie, nebo že na se bere provedení půjček veřejných (státních, zemských, obecních) kupujíc dlužní úpisy od vypůjčovatele za pevně smluvený kurs, aby akcie neb obligace prodala s ziskem, za vyšší kurs, o který lečjakými praktikami bursovními lze přičiňovati se. Spekulační a riskantní ráz vylučuje toto jednání z agendy bank, které nejsou veskrz spekulačními podniky soukromými (jednotlivců neb obchodních společností). Pařížský *credit mobilier* bratří Pereire-ův r. 1852 založený přivedl jednání to k velikému rozkvětu a po vzoru jeho zřízen roku 1855 ministrem Bruckem rakouský ústav úvěrní (*Kreditanstalt für Handel und Gewerbe*).

§. 45. *Jednání passivná.*

Nejdůležitější jednání *passivná* uvedena jsou tuto :
Jednání *depositní* jest přijímání vkladů nebo-li *deposit* to jest půjček peněžitých nevždycky úročných, které splatny jsou buď na požádání aneb po kratší nebo delší lhůtě výpovědní. Banka dosvědčuje přijetí vkladu listem: vkladní knížkou, potvrzením a j. nebo svazkem checků, a majitel vkladu smí druhdy pohledávku svoji naproti bance převéstí převodem listu. Obzvláštní pozornosti zasluhují checky v Anglii a Severoamerickém Soustátí zdomácnělé;

jsou to potvrzení bankou na přijetí vkladu vydaná ve formě poukázek resp. poukázkových blanketů na banku znějících a na viděnou splatných, které banka až do summy přijatého vkladu honoruje (vyplácí). Kdokoliv u banky depositum na běžící účet učinil, obdrží u banky konto (folium) a svazek checků; když někomu platiti chce, vyplní check a odevzdá jej za hotové; majitel checku praesentuje jej bance, buď aby zaň hotové vyzvedl aneb aby — má-li sám také konto u banky — sobě k lepšímu připsati dal valutu checkovou na vlastním foliu. V řečených zemích jest obecným zvykem všelikých vyrabitelův i podnikatelův a zámožnějších lidí vůbec, ukládati peníze k bankám na běžící účet (conto corrente, giro-conto) a platiti pak checky; obstarávání platů soustřeďuje se pak v rukou nemnohých bankérů. Má-li dlužník, vydatel checku, a věritel, majitel checku, téhož bankéře, provede se plat pouhým převodem (girem) v kontech. Ale i bez toho docházejí do rukou bankérů A, B, C checky, které bankéři X, Y, Z vyplatiti mají, ani zase bankéři X, Y, Z nabývají checků, za které bankéři A, B, C valutu dlužní jsou. I vyvinul se — jak na snadě jest — zvyk, že bankéři ob čas scházejí se činit účet; kompensující vzájemné pohledávky a dluhy svoje platí hotovými jediné přebytky (saldo) kompensací nepohlčené; způsobem tím platy do summ přímo báječných sáhající vyrovnány jsou na konec poměrně nepatrnou summou hotových peněz, ač jestli úvěrem i placení těchto sald se neobejde. Tak efektívna potřeba pe-

něž (poptávka) i opotřebování jejich zmenšeny jsou a hodnota peněz do značné míry učiněna nezávislou na velikosti úplatného obratu statkův. Nejpřednější takovéto účtovací síně, kterým po anglicku říká se clearing-houses, což po německu překládáno Saldo-säle, jsou v Londýně a New-Yorku.

Vydávání (emisse) dlouhodobých dlužních úpisů, kterými banka zavazuje se k platům v obligacích naznačeným. Nejdůležitějším jednáním toho druhu jest emisse zástavních listů, která nejlépe hodí se za doplněk jednání hypotečního. Jsou-li pohledávky bank dávajících úvěr na hypoteky nevýpovědnými, nezbyvá než aby také dluhy bankovní byly nevýpovědnými a banka povinna byla spláceti jenom do té míry, jak jí dojdou vlastní pohledávky po annuitách splácené. Banka, která provozuje jednání hypoteční, vydává úročné zástavní listy (obligace s coupony), kterým úhradou jsou hypoteční pohledávky bankovní, a to z pravidla tím způsobem, že těm kdož od ní na hypoteku si vypůjčují, dává valutu povolené zápůjčky nikoli v hotových, nýbrž v zástavních listech; dlužník pak teprve prodejem zástavních listův zjedná sobě hotových (difference hodnoty nominalní, kterou banka účtuje od hodnoty kursovní. Tak při hypoteční bance pro království české podle statutu ze dne 4. srpna 1864 §. 1.) Zástavní listy splácí banka tím způsobem, že tomu věnuje část nebo veškerost splátek annuitních do určité doby (půl léta na příklad, jako při české bance hypoteční §§. 22.—26. statutu) došlých; které

listy ku splacení přijdou, určováno losem; druhdy také části zisku bankovního věnovány bývají na zvýšení (praemiování) slosovací summy ve prospěch majitelů listů zástavních, aby kapitalisté výnosného uložení kapitálu chtíví tím více kupovali zástavní listy, to jest půjčovali bance (tak i při české bance hypotheční §§. 6. a 7. statutu).

§. 46. *Jednání passivná: Jednání cedulové.*

Také jednání cedulovému jest typem jednání depositní; neboť banka za přijatou hodnotu vydává zvláštní listy, zvané cedule bankovní neboli bankovky. Bankovka jest neúročná poukázka bankou na sebe samu vydaná, již banka zavazuje se, že majiteli na viděnou vyplatí summu hotových v bankovce jmenovanou.

Banka v poměrech normálních vydává cedule tím způsobem, že jimi eskomptuje směnky nebo že na lombardy je půjčuje a tu onde i jinak; nenormální jest modus, kterým bankovka svou oběžnou dráhu započíná, ten že banka státu finančně stísněnému (pro války na př.) bankovky půjčkou dává. Eskomptujíc směnky za bankovky nebo dávajíc v cedulích úvěr na lombard stává se banka rázem i věřitelem i dlužníkem, neboť každá vydaná bankovka znamená nový dluh, passivum banky a každá eskomptovaná směnka, každý lombard znamená po-

hledávku, aktivum. Bezpečnost banky cedule vydávající vyhledává veliké opatrnosti při jednáních aktivních: tak žádány jsou krátkodobé směnky s podpisem tří dobrých, po případě i protokolovaných firem (kvalifikovaná »směnka bankovní«); úvěr lombardový bývá krátkodobým a nesmí než jistého zlomku zastavených hodnot dosahovati a pod. Jestliže banka správně si počíná, jest každá vydaná bankovka (passivum) uhrazena nějakou dobrou pohledávkou (aktivem) a každého dne dospívají směnky nebo lombardové pohledávky bankovní splatnosti. Avšak jest uvážiti, že aktiva bankovní na určité lhůty vázána bývají, kdežto veškerost cedulového passiva splatnou jest na viděnou tedy vlastně stále; kdo bance směnku za cedule eskomptoval, dá obdržené cedule třebaš ihned do oběhu a nový majitel jejich jde ihned k bance je směnit za kov, kdežto banka od dlužníka směnečného plat, a byť i v kovu, až později obdrží. Z těch a podobných příčin nesmí banka přestati na úhradě cedulí svých (aktivech), jež sestává z pouhých různodobých pohledávek úvěrních (portefeuille směnečný, lombardy a j.), nébrž musí stále pohotově míti zásobu drahého kovu mincovaného nebo prutového, aby každé chvíle dostávala závazku, směnití cedule za kov.

Na bezpečné, neklamné, stálé směnitelnosti bankovek za kov spočívá bernost jejich, spočívá důvěra v banku a zdar její. Veškerost aktiv bankovních, jež cedulím úhradou slouží; zove se úhradou cedulovou; kovová část úhrady cedulové nazvána úhra-

dou kovovou, ostatní pak úhradou bankovní; cedule neuhrazené kovem slovou prostě neuhrazenými. Tím že banka vázána jest, chovati v pokladnách a sklepech svých poklady kovové, jež jak zdá se ladem leží, pohromy nedochází; vždyť zásoby kovové zúročeny jsou tím, že banka cedule vydávajíc bere úvěr neúročný, kdežto sama při eskomptu, lombardu a j. úročný úvěr dává. Že všecka úhrada nepotřebuje býti kovovou jest na bíledni; neníť ani fysicky možno, aby bankovky po širém kraji rozběhlé téhož dne ku směně praesentovány byly a jaké nezněsnáze povstaly by závyklému obchodu náhlým vymizením bankovek z cirkulace! Kdyby opravdu potřeby bylo, každou vydanou bankovku kovem uhraditi, pozbyly by bankovky oné výtečnosti, která z nich tak důležitý a prospěšný zjev národohospodářský činí: že totiž měncí se potřebě měnidla a platidla elasticky přizpůsobiti se dovedou, že co do kvanta zmenšují se, když směn a obrátiv je méně (málo směnek, málo eskomptu atd.) a že zvětšují se, když obchod zvelebí se, tak že hodnoty peněz dotknuto není (viz §. 50.). Správně řízené bance postačí částečná úhrada kovová, jejíž výšku ovšem absolutně nikterak stanoviti nelze; skutečně potřebovaná výše úhrady kovové spravovati se bude případ od případu důvěrou obecnstva k bance a potřebou drahokovu v obchodu hospodářském a jest na bance, aby podle toho buď rozmnožovala buď ztenčovala kovové poklady své.

Banka dvojím v podstatě způsobem zase nabývá

vydaných bankovek a tak dluhu svého sprostňuje se, aby nové a nové cedule potřebě hospodářského obchodu dávala. Pravidelný způsob návratu cedulí jest ten, že banka platy sobě povinované obdrží v bankovkách (výplata eskomptovaných směnek a pod.); nepravidelný návrat bankovek jest ten, že praesentovány jsou bance ku směně za hotové. U větší míře děje se tak proto, že buď důvěra v banku počíná se viklati (shon k bance, po anglicku zvaný run) nebo že spekulantům, obzvláště agioteurům, avšak v dobách vysokého kursu směnečného i všem, kterým do ciziny kovem platiti jest, jde o nabytí drahého kovu, který z banky vytáhnouti se snaží (tento nával k bance po anglicku zove se drain); toho docilují tím způsobem, že na příklad za eskomptované směnky zjednávají si v bance bankovek a jdou ihned je praesentovat ku směně za kov. Zvýšený diskont jest bance, jejíž pozornosti ovšem ani kurs směnečný ani operace takové neuniknou, zbraní a záštitou proti takovým útokům na poklad kovový.

§. 47. *Činnost a druhy bank.*

Aby banka bankou byla, musí alespoň jeden druh aktivních a jeden druh passivních jednání provozovati; avšak málokterá banka na jediném přestává. Podniká-li banka kolikeré operace, jest ovšem potřebí, vybrati z aktivních a passivních taková jednání, která k sobě hodí se, aby banka

povždy zachovala se při solventnosti. Tak zajisté vydávání cedulí na viděnou splatných velmi dobře slučuje se s eskomptem krátkodobých směnek a s krátkodobým lombardem, nebo přijímání vkladů s kupováním bezpečných cenných papírův úročných, nebo poskytování půjček na hypoteky s vydáváním nevýpovědných a slosovateľných zástavních listův atd.; nedobře však spojití lze na příklad vydávání cedulí nebo přijímání vkladů na viděnou splatných nebo krátkodobých s jednáním hypothečním. Vždycky běží o to, aby za veškerá splatná passiva banka pohotově měla současně splatná aktiva, aby splatnost aktiv i passiv ve stejných vrstvách časových skupena byla (*prudemment échelonner les rentrées*, praví Wolowski), sice by banka sebe zámožnější mohla přijíti do rozpaktů platebních a pozbyti insolvenčí byť i přechozí veškeré důvěry.

Velikým vzrůstem úvěru v dobách novějších, jehož výsledkem i zase příčinou jsou banky, rozšířily se okruhy prostředkovatelské činnosti bankovní tou měrou, že dělba práce i při samé činnosti té prospěšnou objevila se a prováděna jest. Jsou nyní banky, které více nebo méně výhradně věnují se některým toliko jednáním aktivním a passivním a tím jaksi výhradně slouží jedné nebo druhé třídě vyrabitelův úvěr hledajících; takovými specialisty mezi bankami jsou na příklad: banky eskomptní, lombardové, girové a banky tržební a průmyslové; nebo banky hypotheční a rolnické; pak spořitelny

a záložny, kteréž obzvláště jednání depositního sobě hledí; úvěru spotřebnímu slouží zastavárny. Zřízení prostředkovatelské činnosti bankovní vrcholí v bankách cedulových, které vydáváním bankovek zjednáávají obchodu hospodářskému jakéhosi surrogátu (zástupek) peněz nad jiné výborného.

Že podstata banky táž jest, nechať provozuje ji jednotlivec (bankér) nebo společnost (akciová) aneb obec nějaká, nechať jde o zisk soukromý nebo prospěch obecný, jest na bíledni.

§. 48. Zákonné upravení bank cedulových.

Důležitost a význam, který mají bankovky pro všecken hospodářský obchod (srč. následující kapitolu čtvrtou) jest příčinou, že banky, které jednání cedulové provozují, to jsou banky cedulové, více než kde které podrobovány jsou reglementacím zákonným. Nejúčinnějším přímluvčím takovéhoho reglementování jest theorie anglická, která v bankovkách shledává jediný penězům příbuzný prostředek cirkulační (currency; odtud název theorie: currency-principle; Overstone a Peel), jenž vyhledává téhož upravení a obzvláště týchž garancí proti převydaji a znehodnocení jako peníze samy. Názoru tomu odporuje jiná theorie, která v bankovkách nevidí než úvěrní papír, jenž peníze týmže způsobem jako jiné papíry: směnky, checky a p. nahrazovati dovede, a jehož vydávání (kvantum) nejlépe zůsta-

vuje se volnému soudu správy bankovní spravující se úvěrními potřebami obchodu hospodářského a prospěchem vlastním (odtud název této theorie: banking principle). Řečený upravující vliv zákonodárství a státu jeví se tímto čtverým způsobem:

Předně: Vydávati bankovky považováno za vyhrazené právo státu, které jen jako privilegium převádí se na některý ústav bankovní. Proto neplatívá svoboda živnostenská v příčině provozování bankovního jednání cedulového a spor toho času z pravidla jest pouze o to, sluší-li koncessi neboli privilegium cedulové udělití jediné anebo většímu počtu bank. Zdá se, že větší váhu důvodů, které i ze zbrojnice zkušenosti i z theorie přiváděny jsou tu ve prospěch monopolu, tu pro kolikerost bank cedulových aneb i pro úplnou svobodu bankovníctví cedulového, jest na straně monopolu. (Rakousko, Francie, Rusko, Nizozemí, Dánsko mají monopol, V. Britannie, Německo, Itálie jakýsi smíšený system, Spojené Obce Severo-americké a Švýcarsy svobodu).

Po druhé: Stanovena bývá kovová úhrada, kterou banka chovati musí a to způsoby těmito:

a) buďsi zákon vyměří maximalnou summu (kontingent) bankovek, kterých netřeba uhraditi kovem (bank of England podle bankovní akty Peelovy asi 15 mil lb. ster., rakousko-uherská banka 200 mil. zl.); každá bankovka vydaná přes kontigent musí míti úhradu kovovou (system kontingentovací);

b) buďsi vyměřen zlomek (quota) veškeré summy

obíhajících bankovek, který kovem uhraditi jest (v Německu často třetina; system quotový).

Ani jedna ani druhá soustava neosvědčila se v do-
bách kritických, kdež úvěru bankovního nejvíce bylo
potřebí, avšak banka vázána jsouc úvěru poskyto-
vati, cedulí vydávati a tonoucím existencím pomá-
hati nedovedla; z příčiny té akta Peelova r. 1844
daná na čas zrušená nebo-li suspendována byla ve
krisích roku 1847, 1857 a 1866.

Kde není předpisů v příčině úhrady kovové,
bývá stanovena maximalní summa bankovek, které
banka vůbec vydati smí, nebo nařízeno, že musí
banka papíry státní, mající vyšší hodnotu než vy-
dané bankovky uložit do deposita státního (Sev.
Amerika), nebo že z bankovek přes určitou míru
vydaných jest platiti daň (Německo).

Po třetí: Stanoveny jsou minimální summy (appointy),
na které bankovky zníti smějí; aby bankovky do
drobného obchodu, pro který nehodí se, nevníkly a
kovové peníze veskrz nevytlačily, nepřipouštějí se
appointy příliš nízké (v Rakousko-Uhersku 10 zl.,
ve Francii 100 až 50 fr., v V. Británii 5 lib. sterl.,
v Německu 100 m).

Po čtvrté: Bývají dány podrobnější předpisy v pří-
čině správy bankovní, v příčině jednání aktivních i
passivních, která banka činiti smí, v příčině jakési
veřejnosti veškeré agendy a j. Stát netoliko že vyhra-
zuje si stálý dozor nad správou nébrž leckdy vymí-
ňuje sobě jaksi odměnou za udělené privilegium podíl
z čistého výtěžku banky (Rakousko).

§. 49. *Banka rakousko-uherska.*

Podáváme tuto obraz zřízení rakousko-uherské banky cedulové, aby předchozí všeobecné výklady o bankách a zvláště o jednání cedulovém konkrétním příkladem znázorněny a doplněny byly, jakož aby ústav sám pro země rakouské tak důležitý zevrubněji byl poznán. Stát rakousko-uherský resp. obě polovice jeho pokládají právo, zřizovati banky cedulové, za vyhrazené právo svoje; jako privilegium udělily právo toto zákonem ze dne 27. června 1878 č. 66. ř. z. jediné bance, které řečeným zákonem také statut dán byl. (srv. čl. 1. a 2. řečeného zákona a §. 82. statutu). Právě zákon ze dne 27. června 1878 č. 66 ř. z. ve čl. 1. a 2. takto: »Ježto v příštích desíti letech neuzije se práva oběma částem říše příslušejícího a vzájemně uznaného, zříditi samostatné banky cedulové, nařizuje se, aby zřídila se pro dobu od 1. července 1878 až do 31. prosince 1887 banka rakousko-uherská. Rakousko-uherské bance propůjčuje se na tuto dobu privilegium, jež jest obsaženo v přiložených statutech činících část tohoto zákona.« Tato banka jest právním nástupcem c. k. priv. národní banky od r. 1816 existovavší a má firmu »(Oesterreichisch-ungarische Bank (osztrák-magyar-bank). Jest podnikem akciovým, jehož akciový kapitál 90 mil. zl. rozdělen jest na 150.000 akcií po 600 zl. (čl. 4. statutu); veškerá ustanovení zákona obchodního a zvláště ta,

kteří týkají se akciových společností a práva zástavního, platí pro banku rakousko-uherskou jediné potud, pokud neodporují statutu (titul VIII. čl. 91. až 100. statutu). Banka spravována jest generalní radou v jejímž čele jest gouverneur a dva místogouverneurové a pak ředitelstvy dvou hlavních ústavů: vídeňského a peštského; mimo to má a po zákonu míti musí banka filiální ústavy po všem mocnářství (čl. 25—45 statutu).

Privilegium cedulové neboli jak statut praví »výhradné právo, sdělavati a vydávati poukázky na sebe samu, které bez úrokův a tomu, kdo je přinese, k žádosti se vyplatí,« řečeným zákonem roku 1878 na 10 let udělené trvá do 31. prosince 1887; avšak platnosti pozbude, jakmile banka závazku svému, směniti praesentované bankovky, při hlavních ústavech svých do 24 hodin nedostojí, ač jestli vyměňování bankovek za stříbro zároveň v obou částech říše zákonem na čas zastaveno není. Bankovky nesmějí svědčiti na summy menší 10 zl. (čl. 82. a 83.) Generalní rada měj péči o to, aby tu bylo vždy takové zásoby kovu v poměru k vydaným bankovkám, aby mohla banka povždy dostáti právě řečenému závazku. Avšak tolik, oč summa bankovek v oběhu se nacházejících převyšuje 200 mil. zl., budiž uhrazeno drahým kovem mincovaným nebo prutovým (nemincovaným, čl. 84.) Bankovky kovem neuhrazené mějtež fundaci bankovní, za kterou slouží: směnky a cenné papíry podle statutu eskomptované, drahé kovy a cenné papíry

lombardové, splatné veřejné obligace rakousko-uherské (státní, zemské, obecní) a konečně cizí směnky (čl. 84.). Každý povinen jest přijmáti bankovky za platidlo, leda že po zákonu nebo závazku platíti jest v minci kovové (čl. 86). Banka povinna jest směňovati stříbro mincované i prutové za bankovky, ale smí sobě srážeti $\frac{1}{3}\%$ jako provisi a eventualně ražebné mincovnami vyměřené, eventualně i náklad dopravy kovu z banky do mincovny a zpět (čl. 87.). Bankovek nelze amortisovati; banka povinna jest vyměňovati bankovky za bankovky jiného druhu (čl. 88). Banka uveřejňuj v úředních novinách vídeňských a pešských podrobný výkaz aktiv i passiv, jež má dne 7., 15., 23. a posledního každého měsíce a to nejdéle do 5 dnů (čl. 104.).

Banka rakousko-uherská smí činiti tato jednání (čl. 56.):

1. eskomptovati směnky, cenné papíry a coupony; směnky mějte splatnost nejdéle tříměsíční a z pravidla tři podpisy, po případě náležitosti jiné, na kterých usnese se generalní rada (čl. 60.);

2. půjčovati za úrok a pro dobu ne delší než tři měsíce na zástavu ruční (lombard): na zlato, stříbro a bursovní cenné papíry, avšak nikoli na plnou hodnotu jejich (čl. 65—70.).

Počátkem měsíce února 1883 stanoven byl generalní radou úrok eskomptový na $4\frac{1}{2}\%$, lombardový na $5\frac{1}{2}\%$, jest však nadíti se dalšího snížení; před tím byly tyto míry úrokové počínajíce dnem 20. října 1882 5 resp. 6% a před tím 4 resp. 5% .

3. přijímatí deposita k uschování resp. cenné papíry ku spravování na listy depositní; tyto listy lze cesti nebo girem na jiné převáděti, avšak třeba o tom banku zpraviti (čl. 71—74.);

4. přijímatí neúročné peníze, o čemž vydá potvrzení (čl. 75.);

5. přijímatí na běžící účet girový peníze a cenné papíry brzo splatné; takovými depozity může vkladatel, majitel folia účetního, dle libosti nakládati, buď v penězích je vyzvednouti nebo na konto jiného převésti dáti a to pomocí poukázek (checků) na banku vydaných (čl. 76. a 77.);

6. vydávati poukázky na vlastní své pokladny (čl. 78—80.);

7. na se bráti jednání kommissionářská, jakými jsou inkassování, kupování a prodávání na cizí účet a j. (čl. 81.);

8. splácti dospělé rakousko-uherské veřejné (státní, zemské, obecní) obligace a coupony k nim náležející;

9. kupovati a prodávati zlato a stříbro ražené i neražené a cizí směnky;

10. dávati úvěr v zástavních listech na hypoteky; pro tuto hypoteční agendu vydán dodatkem zvláštní statut;

11. kupovati a prodávati své vlastní zástavní listy.

Z veškerého ročního zisku obdrželi akcionáři předkem 5% uplaceného kapitálu akciového; ze zbytku věnováno pak budiž 10% fondu rezervnímu; z dal-

šho zbytku doplní se »dividenda« na 7⁰/₁₀ (tedy akcionářům 5 + 2⁰/₁₀); co pak zbude, rozdělí se na dvě polovice: jednu obdrží akcionáři jako nový přírost dividendy; druhá, která na příklad za rok 1882 dosáhla výše 153.650 zl. 24 kr., rozdělí se mezi Rakousko a Uhersko, tak že toto dostane 30, ono 70⁰/₁₀ (čl. 102)

Výkaz uveřejněný bankou rakousko-uherskou dne 15. února 1883 zavírá v sobě tyto hlavní položky:

Aktiva.

Poklad kovový: stříbra	116,544.838	zl. — kr.
zlata	72,445.483	» 28 »
cizí směnky na zlato	7,070.398	» 49 »
eskomptované směnky	126,012.800	» 59 »
lombardové pohledávky	22,890.800	» — »
státovky	5,295.625	» — »
pohledávání za státem	79,595.268	» 54 »
hypotheční pohledávky	89,887.795	» 68 »
Summa všech aktiv	550,036.014	zl. 03 kr.
počítajíc v to některá jiná, která tuto nespecifikujeme (asi 29 mil. zl.)		

Passiva.

Akciový kapitál	90,000.000	zl. — kr.
reservní fond	18,034.850	» 39 »
obíhající bankovky	345,033.280	» — »
obíhající zástavní listy	83,859.000	» — »
Summa všech passiv	550,036.014	zl. 03 kr.
v to počítajíc některá jiná, která tuto nespecifikujeme (asi 13 mil. zl.)		

Protože summa obíhajících bankovek jest 345 mil. zlatých, musí podle čl. 84. stat. 145 mil. zl. (to jest 345 méně 200) uloženo býti drahým kovem; avšak poklad kovový jest toho času (15. února 1883) bez mála 189 mil. zl., takže banka má pro cedule, které by ještě vydati chtěla a směla, rezervu circa 44 mil. zlatých.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

ÚVĚR VE SLUŽBÁCH PENĚŽNÍCH.

§. 50. *Povaha a funkce úvěrních papírů peněžních.*

Čím více úvěr rozmáhá se a v oblibu brán jest, čím více hospodářská existence a zdar dlužníků visí na správném plnění úvěrních závazkův a čím přesněji právo úvěrní před se jde, tím spíše stane se zvykem na místě hotových uživati za měnidlo pohledávek úvěrních na papíru utkvělých a na hotové peníze jdoucích. Že měrou a měřítkem hodnot jsou a zůstávají peníze, jest na dlaní. Jediné funkce měnidla v samočinném vývoji národohospodářském a bez zvláštních disposicí zákonných přechází s peněz na pohledávky úvěrní. Bankovky, checky, směnky, rozmanité, také poštovní poukázky, nejvíce způsobilými jsou ku přejetí té funkce peněz; obzvláště bankovky ve mnohém peníze nápodobují a právem zove je Knies mincovanými pohledávkami úvěrními. Všechny tyto peněžní papíry úvěrní, které pro ře-

čené přejímání úkonů peněz zvány jsou zástupkami peněz, představují slib určité osoby fyzické nebo právní, dáti nějakou summu hotových peněz, ať už slib ten hájí se právě v roucho slibu (za tuto bankovku, za tuto směnku — vlastní atd. zaplatím) nebo v roucho závazného příkazu (za tuto směnku — vydanou, — za tento check atd. zaplatíte nebo zaplatíte).

Úvěrní papíry peněžní konají národnímu hospodářství služby veliké, které záleží v tomto :

způsobují ušetření času, práce a risik spojených s počítáním velikých summ v poměrně malých jednotkách mincí courantních ;

způsobují úspory velikých nákladův a risik spojených s dopravou peněz (směnky cizí) :

způsobují ušetření nákladův a risik spojených s přechováváním větších zásob drahokovu a jsou pro pohodlí obecenstva směny a platy konajícího ;

zamezují opotřebování drahokovu mincovního (bankovky, jejichž úhrada leží nedotknuta ve sklepech bank) ;

zamezují častější, více nebo méně prudké kolísání hodnoty peněz, protože tu vyplňují mezery objevující se v nabídce peněz naproti stouplé poptávce, tam zase naproti kleslé poptávce umenšují nabídku měnidla samy z oběhu mizíce. Není zajisté pochybyže čím více obchod hospodářský rozvíjí se a směny statků množí se, tím více do života voláno takových úvěrních papírů peněžních (především smenek a bankovek), které pak zvýšené potřebě měnidla vyhovují; když pak zase utuchne čílost v životě hospo

dárském, když obchod vážne a směn ubývá, mizí zástupky peněz; směnky dospějí splatnosti a nových méně se vydává, bankovky vrátivše se k bance za splatné směnky nevycházejí více a pod. V tom záleží zvaná vlastní regulace oběhu zástupek peněz.

Od zástupek peněžních, které posud na mysli jsme měli a jejichž nejdůležitější druhy jmenovány byly, jedna podstatně liší se: státovka. Ona není na papíru tkvícím slibem výplaty hotových peněz; na státovkách není psáno: »za tuto ceduli zaplatí stát majiteli ihned x zlatých mince měnné« — nýbrž psáno jest: »tuto státovku všechny kassy a úřady státní při všech povinných platech přijímají za x zlatých měny, ledaže jde o platy, které po zákonu činiti jest v hotové minci.« Stát-vydavatel neslibuje tudíž placení, výměnu za minci, nýbrž sproštění povinného platu (liberaci) za odevzdání papíru; státovky nejsou proto mincované sliby platební, nýbrž mincované sliby liberační. Patrně, že stát vydává státovky, platě jimi na místo hotovými úředníkům, dodavatelům a j. činí dluh (státovky částí státního dluhu neutkvělého); summa státovek vydaných a obíhajících jest passivem státu; naproti tomu passivu má stát aktivum, které jemu uhrazuje řečené passivum, totiž pohledávku berní, která při nejbližším terminu splatna jest; tu mohou rázem všechny státovky z oběhu a jmenované passivum (dluh) státní ze světa zmizeti. Z té příčiny praví se užívajíc obdoby s bankovkami, že státovky mají resp. míti mají úhradu neboli fundaci berní. (Po zákonu ze dne

25. srpna 1866 č. 101 ř. z. vedle bankovek obíhati smí v Rakousku tolik státovek, aby jich i se salinkami [partialními poukázkami hypothečními] nebylo více než 400 mil. zl., takže když vydáno salinek 80 mil. zl., smí vydáno býti 320 mil. státovek.)

§. 51. *Papírové peníze.*

Užívání úvěrních papírů, především bankovek i státovek za měnidlo zakládá se původně z pravidla na mravu, jenž kořeny své má v hospodářské prospěšnosti toho užívání zástupek a ve zvláštní způsoblosti bankovek a státovek. Druhdy však tomuto užívání a oběhu řečených zástupek dostává se i právního fundamentu, a to když stát funkce platidla jim udělí vydávaje ustanovení, že je každý přijati musí jako řádné zaplacení, kdykoliv jde o splnění peněžitých závazků; pak každému po právu placeno jest už tím, že dány jsou mu nikoli hotové peníze, nébrž platební resp. liberační sliby jiných osob. O bankovkách a státovkách funkcí platidla dařených praví se, že mají nucený kurs neboli nucený oběh; že proto nejsou zákonným, nuceným měnidlem, plyne z toho, co řečeno bylo o měně. Dokud bankovky nuceně obíhají jako na př. v Anglii a jinde povždy u banky směniti lze za kov, dokud státovek není vydáno více, než právě úhradě berní a po případě potřebě obchodu přiměřeno jest, dotud i bankovky i státovky udržují se na nominalní ho a dnotčobíhají rovnoprávně

vedle mincí courantních, ba snad i pro výhody, kterých poskytují, obdrží leckdy malou přírážku (agio) naproti penězům.

Ale jinak má se věc, když stát finančními tísněmi (pro příběhy válečné na př.) jsa sevřen a nemaje drahého kovu, hledá i bere platidlo kde může, buďsi že vypůjčí sobě od banky cedulové všecek poklad kovový nebo valnou část jeho a, tím vezme bankovkám úhradu a směnitelnost, buďsi že od banky vypůjčí sobě velikou summu v bankovkách, pro které banka nemá přiměřené úhrady, buďsi konečně že přes míru povahou věci vytknutou vydá státovek anebo že snad užije dvou nebo všech právě uvedených prostředkův. Nechce-li stát, aby banka cedulová, která mu v nouzi pomocníkem jest, zbankrotila nemohouc dostáti povinnosti ku směně cedulí, nezbyvá než aby stát zákonem prohlásil bankovky za nesměnitelné; tím zajisté podřát kmen, na kterém hodnota těchto úvěrních papírů peněžních přirozeně spočívá. Nucený oběh jest pak bankovkám takovým nevyhnutelnou potřebou, neboť by jinak nominální hodnota bankovek nikdy ku platnosti nedošla a jenom věrojatnost budoucí plné výměny určovala by hodnotu jejich. I státovkám ve přílišné masse vydaným nucený oběh podobné služby konati musí.

Stav měnidla a platidla nebo jedním slovem cirkulace ve státu, jež finanční kalamity k těmto koncům byly dohnaly, vypadá na počátku takto: Vedle courantních a drobných mincí posud obhávších cirkuluje velká summa nesměnitelných bankovek i stá-

tovek; po zákonu všechny druhy oběživa toho mají stejnou platnost: courantní mince, protože jsou měnou, státovky a bankovky, protože mají nucený kurs; avšak hodnota jejich jest nerovna. Staré courantní mince měnné mají nominalní hodnotu, která snad úplně shoduje se s hodnotou kursovní; bankovek směniti nelze za tu summu drahokovu resp. mincí, na kterou znějí a možnost opětné záměny jest snad v nedozírné dálce; státovek vydáno daleko více, než jich u státních kass v nejbližších termínech berních udati lze a snad jest pochybno, zdali finanční poměry státu připustí, aby vůbec kdy nominalní hodnota s kursovní setkala se, ba stát sám aby nadále přiznával jim hodnoty, za kterou je byl vydal (devaluace, viz níže). Skutečná hodnota státovek a bankovek jest pak menší než nominalní hodnota jejich, menší než hodnota courantních mincí; a přece všechny tři druhy jsou stejně dobrým platidlem. Není tedy pochyby, že každý platy svoje činiti bude platidlem méně hodnotným, že sobě mincí courantních uschová (thesaurace), nebo že mince tyto půjdou do ciziny, kdykoli bude třeba cizině, která nedbá nominalní hodnoty domácího papíru, platiti (směnky, cla, coupony metallik). Tak stane se, že kovové mince měnné z domácí cirkulace zmizí a že naproti papírům obdrží agiový příplatek; tím spíše tak stane se, že jak předpokládáme papíru vydáno tolik, že domácí potřebě měnidla a platidla více než s dostatek vyhovuje. Tu papír hlavní funkce peněz sám na sebe strhl a vším právem říká.

se, že stát za těchto poměrů má papírovou měnu a státovky jakož i nesměnitelné bankovky o nuce-
ném kursu nazývány par excellence papírovými
penězi.

Jakou hodnotu obdrží tyto papírové peníze, visí
jednak na domácí potřebě a na množství, jež jich
vydáno jest (kvantita), po druhé na důvěře v poměry
veřejné a na veškeré politické konjunktury, která na
úvěr státu má účinek (kvalita papírův). Obojí ele-
menty jsou kolísavé a tím papírovému hospodářství
peněžnímu dodána nejzáhubnější vlastnost: stálé ko-
lísání hodnoty peněz papírových. Čím více znehod-
nocuje se papír, tím menší jsou efektívne důchody
státu především berní, v papírech placené, tím větší
pokusení a náchylnost, snad nezbytí, novými a no-
vými emisemi, hravou prací lisu cedulového si po-
máhati; hodnota papíru ovšem znovu klesá dál a
dále. Leckterý mráček na obzoru politickém, byť
i vzdáleném otrěse kursy peněz papírových (válka
krimská stlačila kursy papírových peněz ruských
v průměru o 11,1%, válka italská r. 1859 o 14,5%,
válka rakouská r. 1866 o 19,4%). Všechny účinky,
které v §. 37. připsány byly změnám v hodnotě
drahokovu, objevují se ve státech měny papírové,
jenže naskytují se třeba den ke dni a v různé síle
a různých směrech. Jestliže řečené znehodnocení draho-
kovu jednou nastalé rovná se jedinému, třeba silnému
a zhoubnému nárazu, po kterém však zavládne klid,
podobají se poměry za existence měny papírové
neustálému otrásání a zmítání všeho obchodu ho-

spodářského, všech poměrů majetkových s hora dolů a z dola nahoru. Kdo dnes koupil zásobu zboží za 1000 zl. v papírech, musí snad za týden prodávat jakoby byl koupil za 500 zl. a kdo koupil jindy za 500 zl., prodává druhého dne jakoby byl koupil za 1000 zl.; zmoudřev ovšem pak každý účtuje svoje riziko a zvyšuje ceny, aby ohradil se proti všem rozmarům kursu a konjunktury. Kdož odkázáni jsou na pevný peněžitý důchod (úředníci, rentierové a j.) jsou v ruce osudu a míra existence jejich visí na náhodě. Nezasloužených ziskův a důchodů a nezařiněných ztrát objevuje se na všech koncích. Ani drobná mince v oběhu svém není zabezpečena, neboť stalo se (v Rakousku), že papíry klesly v té míře, že i jeden zlatý v drobné minci měl větší hodnotu než jeden zlatý v papírech a drobná mince zmizela z oběhu; protož opatrní státní měny papírové razí velice zlehčenou drobnou minci. Znehodnocená valuta svědčí ovšem vývozu, tím více že každé další znehodnocení exporteuem účtováno ihned podle okamžitého kursu cizího kovu v domácích papírech, kdežto doma cena surovin a práce dělnické s umenšenou rychlostí ustaví se podle nového znehodnocení peněz; cizí směnky jsou tím hledanějšími efekty, že ku všem platům do ciziny chybí řádné platidlo. Za to dovoz má špatné časy; ke všemu kursy směnek na domovinu v cizích místech tlačeny jsou přepjatě účtovaným risikem; mimo to stát sám vybírává cla na svých hranicích ve drahém kovu resp. v papírech s měncí se přírážkou agiovou; domácím vyra-

bitelům jest pak ovšem jako za cla ochranného, jenže výše jeho také zase kolísá a není na ně spolehnutí. — Banka cedulová, která svých bankovek vyměňovati nemusí, bývá méně přísnou při eskomptování směnek a udílení úvěru, z čehož domácí vyrabitelé a podnikatelé, obzvláště vývozníci těžiti dovedou.

Tím vším veškeren obchod hospodářský, každé jednání úvěrní, každá úspora nabývá rázu hazardního jako při diferenčních spekulacích na burse; solidnost obchodová, důvěra v úspěch vlastní poctivé práce, veškerá moralita hospodářská chabne; solidnější živlové ustupují nesvědomitým spekulantům na poli výroby. Klid a stabilita v kursech papíru, byť i sebe déle panovala, výše kursu, která třeba předstihla znehodnocené stříbro (jak od nedávna v Rakousku), jsou vždycky jenom přechozí a nenadálá komplikace politická neb otřesení veřejných poměrů vnitřních bude signalem opětného reje a návratu nejhorších poměrů. Sebe většími obětmi nepřeplatí stát opětné zřízení spořádané valuty opatřením zásob kovových ku směňování bankovek a třeba též k zaměňování státovek za drahý kov. K finančním obtížnostem nápravy druží se ovšem jiných dvě: jednak zavedení spořádané měny znamená opětný náraz pro veškeren obchod způsobený zvýšením hodnoty peněz (nová revoluce cen) a po druhé setká se akce reformáční doma s prudkou opozicí movitého kapitálu, podnikatelstva a tržby, jejichž hospodářským prospěchům za často velmi dobře daří se

za neurovnaných poměrů měnných, jak z výkladů předchozích vyrozuměti lze. Prostředek nápravní (jehož i Rakousko již užívalo): vyměňovati znehodnocené papíry jen za tolik drahého kovu, kolik toho času kursovní hodnota jejich označuje, nazývá se devaluací; ta jest zpronevěrné svrhnutí státem-dlužníkem prvotně stanovené nominalní hodnoty na nahodilou kursovní hodnotu a podobá se na vlas bankrotu.

§. 52. *Hospodaření naturalné, peněžité a úvěrní.*

Milovníkové trojice označují vývoj národního hospodářství tím, že jako prvotný stupeň kladou hospodářství naturalné, ve kterém směny naturalné výhradnými jsou aneb alespoň převládají; z něho vyvinulo se časem hospodářství peněžité, ve kterém směny veskrz anebo z větší části prostředkovány jsou penězi; třetí a poslední fází, do které již již vnikáno, jest hospodářství úvěrní a tu nevíce penězi nýbrž úvěrem prý činí se směny.

Že hospodaření jednotlivcův i veškero národní hospodářství za doby převládajících směn naturalných velice a podstatně liší se od peněžního hospodaření a národohospodářských svazků v dobách směny peněžité, jest na bíledni; vždyť tu teprve hodnoty jednotným jakýmsi způsobem počítovány, ku vědomí přiváděny a vyjadřovány jsou se strany porůznych hospodářů, tu teprve výroba pro vlastní

spotřebu a izolovanost jednotlivců přestává, tu teprva směny a dělba práce do šířky a do hloubky rozvinouti se dovedou, tu teprva tisícere souvislosti druhá s druhem ve veliký národohospodářský ba světohospodářský celek pevně utkávali, kdežto hospodáři peněz neznající nebo málo užívající jenom nehrubě přesné a kolísavé úsudky hodnotné tvoří a jen ledabylo na vzájem stýkají se a souvisejí. »Proniknutí tak řečeného hospodářství peněžitého — trefně praveno bylo v příčině té — co do kulturno-historické účinnosti přirovnati lze k vynalezení písma a tisku, (pokud způsobilo navyknutí jednotné, obecně platné, přesné míře hodnot při všech odhadech statkův; obojí paralelně vyvinulo se. Jako tisk jest nástrojem, kterým myšlenka stala se silou veškeru společnost rozněcující: účinkuje peněžítá cena tržní v tisícerech místech na jednou na ekonomický vesmír mravenčí, tu podněcující, tu zmirňující, tu nové kombinace utkávali, tu staré rozvazující; notace cen při té neb oné aukci v Liverpoolu, v Londýně nebo v Amsterdamě dovede za málo dnů způsobiti tisícere malé a veliké spekulace po všem evropském kontinentu jakož i uskrovnění nebo zvelebení domácího hospodářství při milionech rodin a do dvou měsíců dovede způsobiti zavedení nových plánů výrobních a hospodářských v nejvzdálenějších zemích koloniálních.«

Mezi hospodářstvím peněžitým a úvěrním nikterak není toho podstatného rozdílu, který jest mezi hospodářstvím naturalným a peněžitým. Přejchod od

peněžitého k úvěrnímu hospodářství znamená — jak Wagner věc vyjadřuje — toliko změnu ve způsobu placení, tedy pokrok formální a nikoli pokrok zásadní, kterým jest přechod od hospodářství naturalného k peněžitému. Že ovšem proniknutím a zobecněním úvěru směny stávají se hojnějšími, že tím zase dělba práce a výroba pospolitá pokračuje, že svazky národohospodářské se množí a tuží, o tom už zmínka učiněna; ale to vše jest pouhým stupňováním stavu věcí hospodářstvím peněžitým zavedeného, to jsou rozdíly kvantitativné, nikoli však kvalitativné. A tak skoro zdá se, že třetí člen ve svrchu řečené trojici jest vlečen přes přívory.